

УДК 1:355

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.41.11>

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦИВІЛЬНИХ ТА ВІЙСЬКОВИХ НА ТЕРИТОРІЇ КРАЇНИ, ЩО ЗАЗНАЛА ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Ірина Севрук

*Національна академія Національної гвардії України,
гуманітарний факультет, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
майдан захисників України, 3, 61000, м. Харків, Україна*

Юлія Соколовська

*Національна академія Національної гвардії України,
гуманітарний факультет, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
майдан захисників України, 3, 61000, м. Харків, Україна*

У дослідженні на основі міждисциплінарного, системного та конкретно-історичного підходів здійснено аналіз реалій сучасної України, з метою виявлення, аналізу та узагальнення типових проблем, пов'язаних із морально-етичними аспектами діяльності цивільних та військових структур/осіб на території країни, що зазнала військової агресії.

При проведенні дослідження було використано методи філософської рефлексії, аналізу, синтезу, аналізу документів, моніторингу та спостереження. Контекстом даного дослідження слугують реалії сучасності як у зонах ведення бойових дій, так і на інших територіях України.

Своєрідність отриманих результатів: 1) Проведено аналіз соціальних дій та соціальних взаємодій, що відбуваються сьогодні як у зонах ведення бойових дій, так і на інших територіях України, з метою виявлення їх морально-етичних аспектів. 2) Визначено домінуючі морально-етичні проблеми з урахуванням аналізу досвіду ведення сучасних миротворчих операцій та локальних війн. 3) Проведено узагальнення та аналіз визначених проблем, їх специфіки та змісту. 4) Обґрунтовано значущість морально-етичного здоров'я суспільства та його силових структур, особливо за умов воєнного стану. 5) Обґрунтовано безальтернативність двосторонньої взаємодії людини та суспільства/держави у вирішенні питань якості життя осіб, постраждалих від війни. 6) Обґрунтовано роль громадянського суспільства у миротворчих процесах та процесах інтеграції військових у «суспільство миру». 7) Обґрунтовано необхідність формування базових морально-етичних цінностей на всіх рівнях освіти, в першу чергу, у мирний час, їх реалізації у всіх практиках професійної (військово-професійної) діяльності.

Головною перспективою дослідження є подальший аналіз та конкретизація визначеного кола проблем, розробка дієвих механізмів (шляхів) вирішення тих проблем, які були позначені як домінуючі з огляду на реалії сьогодення України, пошук оптимальних механізмів практичного втілення результатів подальших досліджень у різноманітні соціальні та військові практики. Проведене дослідження відкриває чисельні перспективи для подальших розвідок науково-теоретичного та науково-практичного спрямування.

Ключові слова: військова агресія, морально-етичні проблеми, зона ведення бойових дій, військові, цивільні, етичне рішення, персональна відповідальність, соціальна відповідальність.

Вступ. Війна гранично загострює не тільки питання професіоналізму – військових та цивільних. Міра «людського» в людині, її спроможність, незважаючи на чисельні жахи

війни, не втратити здатності залишатися Людиною, за сучасних умов стає суттєвим фактором перемоги та чи не головним показником цивілізованості і людини, і суспільства. Війна породжує широке коло гуманітарних проблем, і те яким чином вирішуються ці проблеми, також стає показником рівня культури, досягнутого суспільством.

Сучасність свідчить: морально-етичні контексти дії і цивільних, і військових, як у зоні ведення бойових дій, так і на інших територіях країни, що зазнала військової агресії, стають вагомим фактором, що обумовлює шанси країни на перемогу. Недодержання принципу гуманізму, як під час бойових дій, так і у повсякденних практиках, порушення норм загальнолюдської моралі та міжнародного гуманітарного права, злочини проти людяності, – все це може постати як поодинокі випадки, які суспільство засуджує та яким дає відсіч, а може перетворитися поступово й на норму, яка спотворить суспільство, лишавши його права називатися цивілізованим.

Отже, морально-етичні аспекти діяльності як цивільних, так і військових осіб під час війни постають як широке поле проблем, що потребують негайної теоретичної рефлексії, розгортання дискусій у широких колах громадськості й науковців та практичного вирішення.

Аналіз досліджень і публікацій демонструє наявність широкого кола досліджень, дотичних до тематики пропонованої статті, презентованих класичними філософськими та сучасними працями закордонних й вітчизняних фахівців.

«Вічною» філософською темою є проблеми життя та смерті, але з огляду на заявлену у статті проблематику, найбільшого методологічного значення набуває оптика екзистенціалізму, зокрема, тематика кризової («пограничної») ситуації, що актуалізує проблеми людини як моральної істоти – вільного вибору, свободи та відповідальності, можливості самовизначення (М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю).

Теоретичні штудії, присвячені дослідженню війн сучасності, зокрема, спеціфіки сучасної гібридної війни, на теренах нашої країни були стимульовані подіями 2014-2015 років на Сході країни. Розгляд різноманітних аспектів сучасних гібридних війн проведено здебільшого через усвідомлення агресії Росії проти України (О. Базалук, В. Білецький, Ю. Горбань, Ю. Климчук, В. Костицький, Г. Ковальський, О. Лещенко, Є. Магда, В. Мандрагеля, К. Новікова, Г. Ситник, А. Слюсаренко, М. Требін, Г. Яворська та інші).

Вагомим внеском у розробку чисельних проблем, з якими стикаються особи, постраждали під час ведення бойових дій, стають практично орієнтовані дослідження, авторами яких є не тільки власне науковці, а й громадські активісти та волонтери, зокрема, й ті, які безпосередньо надавали допомогу учасникам антитерористичної операції та особам, що зазнали впливу збройного конфлікту на території України [1]. Серед домінуючих проблем, – питання правового статусу учасників бойових дій та постраждалих осіб (Б. Калиновський, Т. Лебідь, О. Листопадова, В. Чижов та інші), реалізація соціальної політики щодо військових та цивільних, які постраждали під час збройного конфлікту (Г. Муляр, Н. Полева, А. Салимон, Н. Циганчук та інші), правові інструменти врегулювання збройного конфлікту на теренах країни (О. Батанов, О. Данілюк, В. Кравченко, М. Пухтинський, Т. Семигіна та інші). Увагу фахівців привертають питання формування системи медичного забезпечення військ і цивільного населення у воєнний час та організації системи медичної реабілітації (В. Білий, А. Голяченко, В. Жаховський, В. Лівінський та інші). Особлива увага надається дослідженням психологічного стану, психосоціальної реабілітації учасників бойових дій та інших груп населення (М. Бедюк, Ю. Бриндіков, О. Буряк, М. Гіневський, А. Дацков, Д. Зубовський, Г. Катеруша, Г. Кучер, В. Лавренюк, Б. Олексієнко, О. Сафін,

Т. Хвостенко та інші). І хоча на сьогодні вже з'являються поодинокі дослідження, присвячені розгляді етико-психологічних умов реабілітації та реінтеграції військовослужбовців-учасників бойових дій (В. Турбан), наголос у них все ж таки зроблено не стільки на морально-етичних аспектах та проблемах реабілітації, скільки на організаційних та психологічних [2].

Розгляд проблем біженців та внутрішньо переміщених осіб, а також осіб, що перебувають на окупованих територіях та у зонах ведення бойових дій здійснюється вітчизняними фахівцями переважно у межах правового дискурсу (М. Баймуратов, Ю. Битяк, О. Бурлак, М. Буроменський, А. Дяченко, А. Коршун, А. Свящук, Н. Толкачова, І. Яковюк та інші).

Певні ціннісні наголоси щодо вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб знаходимо у науковій доповіді «Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції» (2016). Доповідь фіксує наявні розбіжності цінностей та ціннісних орієнтацій внутрішньо переміщених осіб та місцевих громад та наголошує на тому, що відсутність «спільних ціннісних орієнтацій, полярність ідеологічних поглядів є бар'єром не тільки для відновлення та розбудови мирного співіснування, але й руйнує уявлення населення про соціальну справедливість» [3, с. 93]. Водночас, коло морально-етичних проблем внутрішньо переміщених осіб залишається поза дослідницької уваги. Самі автори наукової доповіді визнають «відсутність соціологічних досліджень, метою яких було б вивчення ціннісних настанов та орієнтацій внутрішньо переміщених осіб» [3, с. 107].

Дослідження етичного рішення як необхідності вирішення морально-етичної дилеми (як військовими, так і цивільними) у чисельних ситуаціях непередбачуваних ризиків, породжуваних сучасними воєнними діями, на сьогодні постає як достатньо нова та перспективна тема. Важливість даної проблематики засвідчують публікації закордонних (Ф. Емонет; Е. Мичевські; П. Робінсон, Н. Де Лі, Д. Каррік та інші) та вітчизняних (М. Нецадим, В. Телелим, Р. Тимошенко, Ю. Приходько, І. Севрук, Ю. Соколовська, Н. Чупрінова та інші) фахівців, присвячені етичній освіті військових.

Проблеми взаємодії цивільних та військових структур набули широкого теоретичного обґрунтування, починаючи з класичних праць (С. Хантінгтон, М. Яновітц, Ч. Москос) і завершуючи сучасними програмами, дослідженнями й практиками, пов'язаними із діяльністю структур СІМІС, зокрема, вітчизняними (В. Горбулін, В. Гречанінов, О. Грецько, Л. Поляков, Г. Перепелиця, М. Сунгуровський, І. Севрук та інші). Наявні публікації та програми переважно демонструють увагу щодо морально-етичних якостей фахівця структур СІМІС (CivilMilitary Cooperation – цивільно-військове співробітництво), залишаючи широке коло інших морально-етичних проблем недостатньо дослідженим.

Інформаційна війна як нова форма протистояння в сучасному інформаційному суспільстві протягом останнього десятиліття привертає значну увагу вітчизняних фахівців (О.В. Курбан, Ю.О. Горбань, В.П. Горбулін, А.В. Журавльов, В.О. Хорошко, Т.І. Козел, О.О. Ярошенко та інші). Але, мабуть, тільки сьогодні ми починаємо усвідомлювати значущість морально-етичних контекстів її ведення та відповідних проблем, що вона породжує.

Проблеми, пов'язані із неконтрольованим розповсюдженням зброї по теренах нашої країни, розглядаються переважно у правовому полі (О. Авдєєв, І. Катеренчук). Водночас морально-етичні аспекти цього кола проблем, є настільки актуальними, настільки й недостатньо дослідженими.

В цілому, аналіз наявного масиву публікацій дозволяє стверджувати, що морально-етичні виміри повсякденної та професійної діяльності як військових, так і цивільних

осіб, які стали наслідком введення воєнного стану на території країни, й досі залишаються недостатньо дослідженими, утворюючи широке поле невирішених теоретично та практично значущих проблем.

Тому, **метою даного дослідження є** виявлення, аналіз та узагальнення типових проблем, пов'язаних із морально-етичними аспектами діяльності як цивільних, так і військових структур/осіб на території країни, що зазнала військової агресії, зокрема, в Україні.

Основними завданнями дослідження є аналіз соціальних дій та соціальних взаємодій, що відбуваються як у зонах ведення бойових дій, так і на інших територіях України (станом на березень-квітень 2022 року), з метою виявлення їх морально-етичних аспектів; визначення домінуючих морально-етичних проблем в реаліях сьогодення України з урахуванням аналізу та узагальнення досвіду ведення миротворчих операцій та локальних війн кінця ХХ – початку ХХІ століття; узагальнення та угруповання визначених проблем, аналіз їх специфіки та змісту з визначенням перспектив щодо їх подальшого дослідження.

Методологія та методи дослідження. Методологічною основою слугують міждисциплінарний, конкретно-історичний та системний підходи. Міждисциплінарний підхід значно розширює можливості теоретичного пошуку виявлення заявленого у дослідженні кола проблем. Системний та конкретно-історичні підходи є універсальними в методології сучасного наукового пізнання. Методи дослідження: філософської рефлексії, аналізу, синтезу, аналізу документів, моніторингу та спостереження. Контекстом даного дослідження слугують реалії сучасності як у зонах ведення бойових дій, так і на інших територіях України.

Результати. Реалії України доводять: на сьогодні наявні чисельні морально-етичні проблеми, які виникають як у зонах ведення бойових дій, так і на інших територіях країни.

Аналіз та узагальнення досвіду ведення миротворчих операцій та локальних війн кінця ХХ – початку ХХІ ст., досвід ведення бойових дій на теренах нашої країни, дозволяє виявити та зафіксувати як типові для сучасності наступні групи морально-етичних проблем:

- морально-етичні проблеми життя та смерті, їх персональний та соціальний вимір;
- морально-етичні проблеми війни, пов'язані з втратою людиною здоров'я (фізичного та психічного), наданням медичної допомоги та реабілітації, проблеми інвалідів; соціалізації до мирного життя як військових, так і цивільних;
- морально-етичні проблеми біженців та внутрішньо переміщених осіб, а також осіб, що перебувають на окупованих територіях та у зонах ведення бойових дій;
- морально-етичні дилеми, які постають як такі, що потребують персонального етичного рішення та відповідальності за нього;
- морально-етичні аспекти взаємодії цивільних та військових структур/осіб у зоні проведення бойових операцій, зокрема, діяльності структур СІМІС;
- морально-етичні контексти інформаційної боротьби та протидії;
- морально-етичні аспекти загроз неконтрольованого розповсюдження зброї по теренах країни та легалізації використання зброї особами, яким не прищеплені норми військово-професійної моралі, і як наслідок, деформації моральних та соціальних норм у всьому суспільстві.

Кожна з означених груп поєднує широке коло відповідних проблем, які потребують вирішення на різних рівнях – від інституціонального до персонального. Безумовно, даний перелік груп проблем не є вичерпним, але сьогодення демонструє саме ці проблеми. Майбутнє може запропонувати й інші, не менш складні та неоднозначні. Крім того, названі

групи проблем мають специфічне забарвлення, обумовлене особливостями національних, регіональних та місцевих контекстів. Тому в даному дослідженні головну увагу приділено тим проблемам, які автори вбачають як найбільш актуальні, з огляду на аналіз та узагальнення досвіду та реалій сьогодення України.

Війна гранично загострює морально-етичні аспекти проблем життя та смерті. І ці проблеми доречно розглядати, враховуючи наявні відмінності персонального та соціального вимірів. Крім того, на думку авторів, варто врахувати й відмінності між військовими та цивільними як представниками специфічних соціальних груп, ставлення яких до проблем життя та смерті обумовлюється також і вимогами професійної діяльності та професійної етики.

Персональний вимір – переважно екзистенційний. Перед лицем смерті, мабуть, кожна людина замислюється над цінністю та сенсом власного життя. Реальна загроза смерті, усвідомлення власної скінченності (життя як «буття-до-смерті» М. Гайдеггер) примушує людину замислитися над сенсом власного існування, розставити пріоритети, стає основою смислотворчості та самоідентифікації людини. Проблема життя та смерті в її екзистенційному вимірі постає як питання самої можливості існування людини не тільки як живого організму (обумовлюється інстинктом самозбереження), а й власне людини (визначається соціалізацією, духовністю, цінностями), це питання «можливості залишатися людиною у нелюдських умовах війни».

Соціально обумовлена складова персонального виміру проблеми полягає у тому, що у ситуації наявних ризиків та загроз для життя, людина здійснює персональний вибір відповідно або до соціально обумовлених уявлень про належне, домінуючих цінностей, або вітальних мотивів та інстинктів. Водночас, професія військового передбачає свідоме прийняття на себе обов'язку служіння Батьківщині з відповідними ризиками для життя [4]. В реаліях сьогодення зазначене стосується представників усіх складових сектору безпеки та оборони України. Тому ставлення до життя та смерті у силовиків та цивільних відмінне. Здатність до самопожертви для військових та інших представників силових структур, в першу чергу, є професійне обумовленою. Для цивільних – це персональне питання домінуючих цінностей.

Соціальний вимір проблем життя та смерті розкривається через певні групи взаємодій, традицій, інституціонально закріплених механізмів, законів тощо. Провідним на соціальному рівні є принцип, згідно якого людське життя або визнається як вища соціальна цінність та забезпечується, або лише декларується, або, взагалі, цінністю не визнається з відповідними наслідками. Саме цей принцип й визначає всі наявні у суспільстві взаємодії, інституції, регулятори тощо.

Окрему групу утворюють морально-етичні проблеми війни, пов'язані з втратою військовослужбовцями та цивільними здоров'я (фізичного, психічного), наданням медичної допомоги та реабілітації, проблеми інвалідів, соціалізації до мирного життя.

Ця група проблем є, мабуть, найбільш гострою та болючою. Для кожного, хто втрачає здоров'я, гостро постає питання життя у новій реальності. Чи буде життя людини у цій реальності повноцінним? Чи буде працездатною людина? Чи зможе людина реалізувати себе? Морально-етичні виміри цієї групи проблем мають як суб'єктивну, так і об'єктивну складові.

Суб'єктивна складова – це питання особистісних установок та ціннісних орієнтацій людини, це питання сили волі, сили духу. Об'єктивна – це питання можливостей, допомоги, які здатні надати суспільство та держава, це питання соціальної відповідальності та соціальної справедливості. Своєчасність та якість медичної допомоги, наявні дієві програми по реабілітації та соціалізації як військових-учасників бойових дій, так і цивільних,

які втратили здоров'я під час війни, здатність суспільства та держави створити чутливе соціальне середовище, в якому людина, що втратила здоров'я, не відчуватиме обмеженості власних можливостей, спроможність суспільства та держави (і не тільки фінансова) щодо вирішення цих проблем, – все це постає як об'єктивні умови, за яких людина отримує шанс вирішити складні проблеми нової для себе реальності. Наголосимо, тільки у двосторонній конструктивній взаємодії людини та суспільства/держави можливим є вирішення питання якості життя осіб, постраждалих від війни.

Водночас, як свідчить досвід навіть дуже забезпечених та розвинутих країн, наявні ресурси суспільства та держави є все ж таки обмеженими. Для України ці проблеми розкриваються здебільшого не стільки як питання обмеженості ресурсів, скільки як питання розподілу та перерозподілу ресурсів. Навіть у цій групі проблем, що мають граничну морально-етичну напруженість, в реаліях сучасної України домінуючим залишається питання доброчесності.

Біженці та внутрішньо переміщені особи. Міграційні потоки потребують не тільки фінансових ресурсів та організаційних зусиль. Морально-етичні проблеми, які виникають через необхідність людини вимушено залишити домівку та шукати притулку за кордоном або на інших, більш безпечних територіях своєї країни, розгортаються у широкому діапазоні проблем від тих, що пов'язані із можливістю евакуації з зони ведення активних бойових дій, до проблем соціалізації у новому (інакшому) соціокультурному середовищі (інше місто, інший регіон країни, що має відмінні регіональні особливості, інша країна).

Ті, хто опинився у зоні ведення бойових дій або тимчасової окупації перебувають у не менш складних морально-етичних контекстах, що розгортаються у діапазоні від можливості вільного вибору та вирішення етичної дилеми (прийняття етичного рішення) до ситуації відсутності такого вибору через об'єктивні обставини.

Наступна група проблем пов'язана із необхідністю та здатністю прийняти оптимальне етичне рішення у ситуації морально-етичної дилеми. Персональне етичне рішення та відповідальність за нього – проблема, яку не можуть обминути ані військові, ані цивільні. Ця проблема гранично загострюється у воєнний час.

Етичне рішення, що пов'язане з морально-етичною дилемою у ситуації морального вибору, – завжди постає як необхідність вирішення внутрішнього морального конфлікту. Це завжди надскладний та болючий вибір з неочевидними наслідками, що потребує від людини повного усвідомлення можливих наслідків та готовності прийняти на себе персональну та соціальну відповідальність.

Такі дилеми на війні супроводжують військових, починаючи з осіб рядового складу і до найвищих чинів у структурі, та цивільних, від пересічних громадян до представників державної влади. Конкретика ситуацій змінювана та різноманітна в залежності від виконуваних обов'язків, посади та звання, а також конкретики регіону – зони ведення бойових дій або інших територій, на яких бойові дії не ведуться.

Так, приміром, для військовослужбовця морально-етична дилема може постати як питання розпорядження персональною аптечкою, їжею тощо, – в цілому тим, що може врятувати життя та здоров'я Іншому. Для невійськових така дилема може постати як вибір між збереженням життя та здоров'я Інших та власною репутацією, посадою, статусом тощо. Ще раз наголосимо. У ситуації морального вибору завжди є невизначеність, ризики, людина вчиняє у відповідності до тієї цінності, що є домінуючою, та несе відповідальність у повному обсязі за свій вибір.

Морально-етичні аспекти взаємодії цивільних та військових структур/осіб у зоні проведення бойових дій. Морально-етичний зріз цієї теми розгортається у площині безпеки

держави, та в цілому, цілісності та життєздатності суспільства. Вибудовування оптимальних взаємодій між військовими та цивільними структурами/особами – це питання не тільки професійної компетентності. Це питання налаштованості на діалог, готовності до діалогу обох сторін – і військових, і цивільних, можливості прийняття позиції Іншого, визнання права Іншого на інакшість, здатності до компромісу, взаємної поваги. Це питання морально-етичної компетентності осіб, що презентують як цивільні, так і військові структури.

Від військових виконання таких завдань потребує сформованих структур СІМІС з чітким розподілом обов'язків, підготовки спеціальної когорти фахівців, які володіють особливими навиками, знаннями та вміннями, особливими компетентностями, зокрема, морально-етичними. Це питання особливої підготовки таких фахівців та налаштованості самих силових структур/осіб на повагу до позиції цивільних [5].

Гранично важливою є і роль громадянського суспільства у налагодженні діалогу з військовими у процесах, що відбуваються у зоні ведення бойових дій, зокрема, миротворчих. Сформованість структур громадянського суспільства, його позиція є визначальними у становленні «суспільства миру». Досвід ведення бойових операцій сучасності доводить: мирні переговори завершуються, і ситуація повертається до війни, якщо громадянське суспільство вилучено з процесу переговорів [5, с. 123-124]. При цьому громадянське суспільство має бути орієнтованим на об'єднання (а не роз'єднання) суспільства, що в свою чергу передбачає оптимізацію співпраці цивільних та військових.

Наступна група проблем – інформаційна боротьба та протидія за умов ведення сучасної війни. Сучасна війна відрізняється від класичної, вона стає високотехнологічною. У цій війні перемагає той, у кого найбільш розвинутий науково-технологічний потенціал, хто здатний ефективно проводити операції в інформаційному та кіберпросторі. Інформаційна боротьба розкривається як боротьба за уми, у якій через створення певних моделей (образів реальності) надаються (навіюються, нав'язуються) уявлення, переконання, що обумовлюють поведінку людини. Це боротьба за фундаментальні морально-етичні цінності через використання морально-етичних цінностей, і технології цієї боротьби найрізноманітніші. У цій боротьбі дуже важливим є питання здатності до інформаційної протидії, що передбачає, принаймні, можливість виявляти та протидіяти різноманітним технологіям викривлення образу реальності, маніпулятивним технікам впровадження антицінностей та псевдоцінностей.

Бойові дії, що розгортаються на теренах України з 2014 року, багато в чому обумовлені інформаційними впливами, які формують суспільну думку, ставлення як до бойових дій, що тривають на теренах нашої країни, так і до самих військових. Крім того на сьогодні формуються уявлення і самих військових про ситуацію в як країні, зокрема, перебіг воєнних дій на її теренах, так і у міжнародному просторі, що принципово впливає на боєздатність та морально-психологічний стан особового складу.

У зоні ведення бойових дій у разі зростає залежність успішності виконання службово-бойових завдань від моральності установок та поведінки кожного окремого військовослужбовця та підрозділу в цілому. В кожній конкретній ситуації прояви справедливості/несправедливості, відкритості/замкнутості, доброзичливості/недоброзичливості тощо або руйнують стереотипи, сформовані маніпулятивними інформаційними технологіями, або підтверджують та закріплюють їх. І дрібниць тут не існує. Іноді доброзичлива посмішка та влучне сказане слово на підтримку спрацьовують ефективніше ніж десятки інформаційно-пропагандистських акцій.

Морально-етичні проблеми, пов'язані з використанням зброї особами, недостатньо підготовленими до участі у бойових діях, – особлива тема. За всіх часів військовому

навчанню та вихованню приділялася значна увага. І не дарма. Людина, яку навчають ефективно використовувати зброю, яка під час бойових дій відчуває «смак крові» супротивника (ворога), людина, яка навчена силою та зброєю відстоювати істинність власної позиції, діяти в екстремальній ситуації, миттєво прораховуючи її, та виживати, – може утворити значні соціальні загрози. Якщо цій людині не прищеплені (з дитинства, або у силових структурах) базові цінності військово-професійної моралі, – як от соціальна відповідальність, цінність життя та здоров'я іншої людини, честь, гідність, усвідомлення військово-професійної діяльності як служіння Батьківщині, – ця людина стає суттєвою загрозою соціальним нормам та цінностям, законності та правопорядку, стабільності суспільства [6]. Крім того, жахи війни самі по собі значно травмують психіку людини, про що свідчать чисельні дослідження посттравматичного синдрому учасників бойових дій.

Морально-етичні проблеми за даною позицією постають як досить широкий спектр можливої девіантної поведінки тих категорій громадян, які отримавши зброю, не пройшли відповідної військово-професійної соціалізації. В даному контексті зрозумілим стає рішення, затверджене Радою оборони Рівненської області щодо заборони безпідставного носіння зброї добровільними формуваннями та «хизування» нею у громадських місцях, про що повідомив голова Рівненської ОДА Віталій Коваль 01.04.2022 року. Він наголосив: «Зброя для того, щоб захищати Батьківщину...членам ДФТГ Рівненської області неухильно дотримуватися вимог Уставів Збройних Сил України» [7].

Можливо також передбачати чисельні ризики, що стануть наслідком неконтрольованого розповсюдження зброї на теренах України. Слід зазначити, що неконтрольованість у розповсюдженні зброї – проблема, що має глобальний масштаб. Світовий досвід свідчить про те, що держави у добу глобалізації втрачають контроль над розповсюдженням зброї [8].

В країнах, на теренах яких ведуться бойові дії, ця проблема набуває особливих масштабів та значення. Як наслідок відбуваються суттєві деформації моральної свідомості суспільства в цілому. Суспільство зникає до неправових форм вирішення конфліктів, домінування «права сильного» над «силою права». Поступово деформуються моральні та соціальні норми «суспільства миру», заміщуючись нестабільністю та аномічністю «суспільства війни».

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Війна унаочнює значущість морально-етичного здоров'я суспільства. Моральний дух силових структур, суспільства в цілому багато в чому обумовлює здатність перемагати у війні. І це питання, яким мають опікуватися на всіх рівнях виховання й навчання, в першу чергу, у мирний час.

2. Тільки у двосторонній конструктивній взаємодії людини та суспільства/держави можливим є вирішення питання якості життя осіб, постраждалих від війни.

3. Війна не може бути самоціллю. «Суспільство миру» постає як мета, якою мають завершитися бойові дії. Громадянське суспільство має створити усі умови для того, щоб військові набули «свого місця» у «суспільстві миру». Інтеграція військових у суспільство потребує, в першу чергу, усвідомлення військовими тих змін ролей збройних сил, які відбулися за останні десятиліття у демократичних країнах.

4. Військові можуть та мають постати як стабілізуюча соціальна сила, яка є носієм певної системи цінностей, що гуртуються на принципі гуманізму, та ідей, – правового, демократичного, відкритого суспільства, цінностей домінування законності та порядку, соціальної рівності, соціальної справедливості та соціальної відповідальності.

5. Принцип гуманізму та позначені цінності необхідно впроваджувати у всіх практиках професійної (військово-професійної) діяльності, зокрема, у зоні ведення бойових дій, їх необхідно формувати (прищеплювати) на всіх рівнях освіти – як військової, так і цивільної.

Дане дослідження лише надає певні абрисы широкого кола морально-етичних проблем, які виникають через ведення бойових дій на теренах країни. Автори вбачають головну перспективу дослідження у подальшому аналізі та конкретизації визначеного кола проблем, розробці дієвих механізмів (шляхів) вирішення тих проблем, які були позначені як домінуючі з огляду на реалії сьогодення України, пошук оптимальних механізмів практичного втілення результатів подальших досліджень у різноманітні соціальні та військові практики. Перспективним напрямком вважаємо також законотворчу діяльність, спрямовану на унормування зазначеної морально-етичної проблематики у правовому полі України.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми соціально-правового статусу осіб, постраждалих під час проведення АТО: *Зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. (19 квітня 2017 р.)*. К.: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017. 96 с. URL: <chrome-extension://mhjfbmdgcfjbbraeojofohoefgihjai/index.html> [Дата звернення 20.04.2022]
2. Турбан В.В. Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій в центрах соціальних служб: етичний аспект. *Творча спадщина Г.С. Костюка: історія та сучасність*. 2021. URL: <chrome-extension://mhjfbmdgcfjbbraeojofohoefgihjai/index.html> [Дата звернення 20.04.2022]
3. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь / за ред. О.М. Балакіревої ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2016. 140 с.
4. Хантингтон С. Офицерская служба как профессия. *Отечественные записки*. 2002. 8 (9). URL: <https://strana-oz.ru/2002/8/oficerskaya-sluzhba-kak-professiya> [Дата звернення 20.02.2021]
5. Севрук І., Диалог между гражданскими и военными структурами: теоретические обоснования и практические аспекты взаимодействия в украинских социокультурных контекстах. *Legea si Viata. Publicatie stiintifico-practica*. 2018. №.12/2 (324). P.119-125.
6. Севрук І., Соколовська Ю. Відповідальність військових: пошук шляхів практичної реалізації у смислому полі українських реалій. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. № 33. С. 62-70.
7. Членам ДФТГ заборонили безпідставне носіння зброї на Рівненщині 01.04.2022 року. Сайт Парламент UA. URL: <https://parlament.ua/news/chlenam-dftg-zaboronili-bezpidstavne-nosinna-zbroi-na-rivnenshhini/> [Дата звернення 20.02.2021]
8. Култаєва МД, ІФ Прокопенко та ін. Соціологія глобалізації. Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2008. 207 с.

MORAL AND ETHICAL ASPECTS OF CIVIL AND MILITARY ACTIVITIES ON THE TERRITORY OF A COUNTRY SUBJECTED TO MILITARY AGGRESSION: UKRAINIAN EXPERIENCE

Iryna Sevruk

*National Academy of the National Guard of Ukraine,
Humanitarian Faculty, Department of Social and Humanitarian Subjects
Zakhysnykiv Ukrainy Square, 3, 61000, Kharkiv, Ukraine*

Yuliia Sokolovska

*National Academy of the National Guard of Ukraine,
Humanitarian Faculty, Department of Social and Humanitarian subjects
Zakhysnykiv Ukrainy Square, 3, 61000, Kharkiv, Ukraine*

Based on interdisciplinary, systematic and concrete and historical approaches, the research studies modern Ukraine, conducts realistic elicitation, analyzes and simulates typical problems related to moral and ethical aspects of civilian and military structures / individuals in the country subjected to military aggression.

Methods of philosophical reflection, analysis, synthesis, document analysis, monitoring and observation were used in the research. The context of this study is the realities of modernity both in combat zones and in other areas of Ukraine.

The scientific originality of the paper rests on the results obtained in the course of the study

The scientific originality of the paper rests on the results obtained in the course of the research: 1) The analysis of current social actions and social interactions both in hostility areas and intact regions of Ukraine was carried out so as to identify their moral and ethical aspects. 2) The dominant moral and ethical issues were identified based on the study of the experience gained in modern peacekeeping operations and local wars. 3) The problems detected were generalized and analyzed in terms of their specifics and content. 4) The importance of moral and ethical health of society and its law enforcement agencies, especially under martial law, was rationalized. 5) The inevitability of bilateral interaction between man and society / state in addressing the life standard of war victims was justified. 6) The role of civil society in peacekeeping and military integration into the “peace society” is substantiated. 7) The necessity for formation of basic moral and ethical values at all educational stages, first of all, in peacetime, their implementation in all practices of professional (military-professional) activity is rationalized.

The main perspectives for further research are analyses and specification of a range of problems, development of effective ways to resolve the issues identified as dominant in today's Ukraine, and finding optimal mechanisms for practical implementation of further research in various social and military practices. The study opens up numerous prospects for further work in scientific-theoretical and scientific-practical directions.

Key words: military aggression, moral and ethical issues, combat zone, military, civilians, ethical solution, personal responsibility, social responsibility.